

כוונה במצוות שבין אדם לחברו

א. להלכה מצוות צריכות כוונה. האם גם מצוות שבין אדם לחברו צריכות כוונה?

מה אתה חושב? חשוב על נימוקים אפשריים לכך שלא יהיה צורך בכוונה במצוות שבין אדם לחברו.

נפתח במפגש עם מדרש הלכה שיתכן שניתן ללמוד ממנו שמצוות שבין אדם לחברו אינן צריכות כוונה (ספרא ויקרא, דיבורא דחובה, פרשה יב):

רבי אלעזר בן עזריה אומר הרי הוא אומר כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה לא תשוב לקחתו לגר ליתום ולא למנה יהיה למען יברכך ה' אלהיך, קבע הכתוב ברכה למי שבא לידו מצוה בלא ידיעה (על ידי שכחה), אמור מעתה היתה סלע צרורה לו בכנפיו ונפלה ממנו מצאה העני ומתפרנס בה הרי הכתוב קובע לו ברכה כשוכח עומר בתוך שדהו.

חשוב: האם ניתן ללמוד ממדרש זה שמצוות צדקה אינה צריכה כוונה?

המדרש אומר שאדם שאיבד מטבע ומצאה עני ומתפרנס בה, 'הרי הכתוב קובע לו ברכה'. אדם זה לא התכוון לקיים מצוה, ובכל זאת הכתוב קובע לו ברכה. האם ניתן ללמוד מכך שמצוות צדקה אינה צריכה כוונה? נראה שלא: המדרש אומר רק שהקב"ה נותן לו שכר אך לא שהוא קיים את המצוה. מקור נוסף דומה הוא הגמ' בב"ב (ט):

וא"ר אלעזר: בזמן שבהמ"ק קיים, אדם שוקל שקלו ומתכפר לו, עכשיו שאין בהמ"ק קיים, אם עושין צדקה - מוטב, ואם לאו - באין עובדי כוכבים ונוטלין בזרוע (לוקחים את ממנם בכוח לצרכי צדקה), ואעפ"כ נחשב להן לצדקה, שנא': ונוגשיך צדקה.

כיצד ניתן ללמוד מכאן שצדקה אינה צריכה כוונה? דחה את הראיה!

ב. מדברי החפץ חיים בספרו אהבת חסד עולה שאין הבדל בין המצוות (חלק ב, פרק כג):

ועתה נדבר מענין עשית המצוה לשמה. הנה חז"ל אמרו האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני או שאהיה בן העולם הבא הרי זה צדיק גמור. והוא הדין כל כהאי גוונא שמכוין שיהיה לו גם כן טובה מזה. והטעם בכל זה, מפני שבעצם קיים מצות בוראו במה שאומר סלע זו לצדקה, ולכן אף שכיון שיהיה לו גם כן הנאה מזה לא נתבטל המצוה. ופשוט דהוא הדין בעניני החסד, אם מפריש מעות על גמילות חסדים או שמלוה איזה לחברו, וחושב בנפשו שהוא עושה מצוה זו כדי שיחיו בניו או שיצליח בנכסיו או שיזכה לעולם הבא - אף על פי כן מקרי מצוה גמורה כיון שבאמת מכוין לעשות המצוה שכתובה בתורה, אך שהוא רוצה שייטיב לו השם יתברך גם כן עבור זה בזה או בבא, מצוה גמורה היא. (ואין סתירה לזה ממה דקיימא לן מצוות צריכות כוונה, והינו שיכוין לשם מצוה - דהכא נמי קמכוון לשם מצוה אך שהוא רוצה שייטיב לו השם

יתברך גם כן עבור זה, על כן מצוה שלמה היא... ודע עוד, דאפילו אם האדם רואה שלא יוכל לפעול בעצמו לחשוב לשם מצוה, ורצונו הוא רק לתועלת עצמו, כדי שיהיה לו הצלחה בענייניו, או כדי שיהיה נחשב לאיש בין האנשים על ידי שהוא עושה צדקה וחסד, אף על פי כן אל ירפה ידיו מן המצוה מחמת זה, כדאמרינן בגמרא לעולם יעסוק אדם בתורה ומצוות אף על פי שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה. ומגיע על ידי זה גם כן חסד השם על הבריאה אך לא על כל הבריאה כי אם עד השמים... ומוכח מן הגמרא דקאמר שם ואף על פי כן נחשב לצדקה עיין שם (ב"ב ט') דבכל גווני שהאדם עושה חושב הכתוב דבר זה לצדקה, והוא הדין בענין חסד כהאי גונא. ואמרו חז"ל דאפילו אם איבד סלע ומצאה עני, קבע לו המקום זכות על זה.

הוכח מדברי החפץ חיים שלדעתו גם מצוות צדקה צריכה כוונה. כיצדהוא מסביר את הגמ' בב"ב?

לאחר שהוא מלמד שכוונה לשם שכר אינה פוגמת גם בענייני חסד, ואדם שנותן צדקה כדי שיצליח בנכסיו קיים מצוה, הוא מקשה על כך מדין מצוות צריכות כוונה ועונה 'דהכא נמי קמכון לשם מצוה אך שהוא רוצה שייטיב לו השם יתברך גם כן עבור זה, על כן מצוה שלמה היא'. ומכאן שעקרונית דין מצוות צריכות כוונה נאמר לדעתו גם בצדקה. כמו כן, עולה מסוף דבריו שכאשר איבד סלע ומצאה עני רק 'קבע לו המקום זכות על זה', אך הוא לא קיים בכך מצוה, שהרי הוא לא התכוון לתת צדקה.

ג. נראה אפוא שלדעת החפץ חיים מצוות שבין אדם לחברו צריכות כוונה לשם מצוה. נמשיך ונפגש עם עמדה נוספת הסוברת כך, עם דברי הבני יששכר, ר' צבי אלימלך שפירא מדינוב. בספרו **דרך פקודיך** הוא כותב ביחס למצוות כיבוד הורים (מצות עשה לג):

ודאי צריך לכוין במצות עשה זו לקיים מצות בוראו, ומצות עשה דאורייתא היא וצריכה כוונה.

בספר **בני יששכר** הוא מרחיב (מאמרי חודש סיון, מאמר ה, מעלת התורה, אות כב):

דהנה התורה היא חכמה אלקית שכל אלקי, הנה מחוייבים אנחנו לקיים כל מצותיה באופן הנאות לתורה האלהית, דהנה יש בה מצות שמעיות ומצות שכליות אשר שכל האנושי גם כן מחייב אותם ואפילו אומות העולם מענשים על זה הדבר עפ"י נימוס ותיקון המדינות וישוב העולם, כגון איסור גניבה וגזילה וניאוף ורציחה, והנה להיות שהתורה היא שכל אלקי, אפילו מצות השכליות לא יקיימם מטעם השכליית רק מצד השמעיות היינו כאשר צונו י"י אלקינו, וזהו כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות, רצונו לומר תשמרון לעשותם מפאת מה שאנכי מצוך, ואפילו השכליית לא תקיימם מצד מה שהשכל מחייבן רק מצד מה שאנכי הוא המצוה על הדבר, וכן הוא הפירוש והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה וכו', הבה הדבר, והוא הנפסק עפ"י רוב הפוסקים להלכה מצוות צריכות כוונה, לכוין לקיים המצוה כאשר צונו י"י אלקינו, לא מפאת מה שהשכל מחייבן, לא מפאת מורא מעונש הסנהדרין והבית דין והמלך והמדינה.

כיצד מנמק הבני יששכר את הצורך בכוונה במצוות 'השכליות'?

התורה היא 'שכל אלקי', 'חכמה אלקית'. ככזאת אנו מחוייבים לקיים כל מצותיה באופן הנאות לתורה האלהית. האופן הנאות לקיום תורה אלוקית הוא עשייתה בשל ציווי ה', 'כאשר צונו ה' אלקינו', 'רק מצד מה

שאנכי הוא המצוה על הדבר, ולא 'מצד מה שהשכל מחייב'. תורה שאתה מקיימה 'מצד מה שהשכל מחייב' היא תורה אנושית ולא אלוקית.

ד. לאחר שנפגשנו עם העמדה שמצוות שבין אדם לחברו צריכות כוונה כשאר המצוות, נמשיך ונפגש עם עמדות אחרות. נפתח בדברי ר' אלחנן וסרמן (קובץ שיעורים חלק ב, סימן כג, אות ו):
והנה מצינו שני סוגי מצוות (א) שעשית המעשה ע"י האדם היא גוף המצוה כגון שופר לולב וכו' (ב) שעיקר המצוה היא תוצאות המעשה כגון פדיון שבויים פריעת בע"ח פריה ורביה וכו', והחילוק הזה נפקא מינה לכמה דברים כגון למ"ד מצוות צריכות כוונה והתוקע לשיר צריך לחזור ולתקוע ובפריעת בע"ח מצוה אם פרע שלא בכונת מצוה לא נאמר שצריך לחזור ולפרוע, וכן במצות פרו ורבו שהמצוה היא שיהיו לו בנים והרי יש לו בנים אף אם לא כיון לשם מצוה אינו חייב לחזור ולהוליד בנים.

מדוע אין צורך בכוונה במצוות פריעת חוב, פדיון שבויים ופרו ורבו לפי הסברו של ר' אלחנן? האם תוכל ללמוד מכך שאין צורך בכוונה גם במצוות צדקה ואולי בכל המצוות שבין אדם לחברו?

הרב יעקב אריאל צועד בדרך דומה (באהלה של תורה, חלק א, סימן נט):

יש מקום לומר שבמצוות שבין אדם לחבירו אין הכוונה מעכבת, גם לסבורים שמצוות צריכות כוונה. והדבר מוכח ממה שנאמר בגמרא: האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני – הרי זה צדיק גמור. וקשה הרי לא נתכוון לשם מצוה (ולמ"ד מצות צריכות כוונה לא קיים מצוה) אלא על כרחך במצוות שבין אדם לחבירו ניתן לצאת ידי חובה גם בלא כוונה. וזאת משום שעיקר מטרתן היא לא עצם המעשה אלא התוצאות שיש מהן לזולת; ולגבי התוצאות אין הכוונה מוסיפה ולא העדר הכוונה גורע... וכן יש להוכיח ממצוות לקט ושיכחה, שאדם מקיים אותן דווקא ללא כוונה. וכן ממה שלמדה הגמ' במסכת ב"ב מן הפסוק "ונוגשיך צדקה" שגם מה שהגויים לוקחים מאיתנו בזרוע נחשב לנו לצדקה. והיינו משום שהולכים אחר התוצאה.

מדוע אין צורך בכוונה במצוות שבין אדם לחברו לפי הסברו של הרב אריאל?

מטרת המצוות שבין אדם לחברו היא התוצאה ולא עצם המעשה. מאחר שכך אין צורך בכוונה: 'לגבי התוצאות אין הכוונה מוסיפה ולא העדר הכוונה גורע'. לכן אפילו אדם שנפלה ממנו סלע ומצאה עני קיים בכך מצוות צדקה, 'והיינו משום שהולכים אחר התוצאה'.

אנסה להציע נימוק אחר לאי דרישת כוונה במצוות שבין אדם לחברו: בדפים הקודמים נפגשנו מספר פעמים עם ההבנה שהכוונה מגדירה את המעשה כ'מעשה מצוה', והצורך בה נובע מכך שבלעדיה המעשה אינו נחשב כ'מעשה מצוה'. נראה לאור כך שדווקא במצוות כתקיעת שופר הכוונה נחוצה: כדי להבדיל את תקיעת השופר מנגינה סתמית, להפוך את התקיעה בשופר מסתם נגינה לתקיעה בשופר'. נתינת צדקה, לעומת זאת, היא מעשה שזהותו ברורה גם ללא כוונה, ואין צורך בכוונה לשם מצוה כדי להגדיר את המעשה כנתינת צדקה – די ברצון לתת צדקה ולעזור לעני. לאור זאת, גם אם אין צורך בכוונה לשם מצוה, עדיין יש צורך בנתינת צדקה. על כן אדם שנפלה ממנו סלע ומצאה עני, או אדם שהגויים החרימו את ממונו ולאחר מכן נתנו אותו לצדקה, לא קיים בכך מצוה: הוא לא נתן צדקה. כוונת הגמ' היא רק שהוא מקבל שכר, אבל לא שהוא מקיים את

המצוה.

ה. פגשנו אפוא נימוק אחד לחלוקה בין מצוות שבין אדם למקום למצוות שבין אדם לחברו – מצוות שבין אדם לחברו ממוקדות בתוצאה וזו אינה מושפעת מכוונת האדם. נמשיך לנימוק נוסף ונפתח בדברי הרמב"ם בשמונה פרקים. **הרמב"ם** דן בשאלה האם עדיף שאדם יתאוה לרע ויימנע ממנו בשל הציווי או שהמעלה המשובחת יותר היא שאדם כלל לא יתאוה לרע. הוא מחלק בין שני סוגי מצוות (פרק ו):

ולפי המובן מפשוטי שני המאמרים בתחלת המחשבה הם סותרים זה את זה, ואין הענין כן, אבל שניהם אמת ואין מחלוקת ביניהם כלל, והוא שהרעות אשר הן אצל הפילוסופים רעות, אשר אמרו, שמי שלא יתאוה אליהן יותר חשוב מן המתאוה אליהן ויכבוש את יצרו מהן, הם הענינים המפורסמים אצל כל בני אדם שהם רעים כשפיכת דמים, כגנבה וגזלה, ואונאה, ולהזיק למי שלא הרע לו, ולגמול רע למטיב לו, ולבזות אב ואם וכיוצא באלו, והן המצוות שאמרו עליהן חכמים זכרונם לברכה, (יומא ס"ז) שאילו לא נכתבו ראיות הן ליכתב, ויקראו אותן קצת חכמינו האחרונים, אשר חלו חלי המדברים מצוות השכליות. ואין ספק שהנפש אשר תכסף לדבר מהן ותשתוקק אליו, שהיא חסרה ושהנפש החשובה לא תתאוה לאחת מאלו הרעות כלל, ולא תצטער בהמנעה מהן. אבל הדברים שאמרו עליהם החכמים, שהכובש את יצרו מהם הוא יותר חשוב, וגמולו יותר גדול, הן התורות השמעיות, וזה אמת, שאלמלא התורה לא היו רעות כלל, ומפני זה אמרו, שצריך האדם שיניח נפשו אוהבת אותן ולא יהיה מונע מהן, אלא התורה, ובחון חכמתם, עליהם השלום, במה שהמשילו, שהם לא אמרו "אל יאמר אדם אי אפשר להרוג הנפש, אי אפשר לגנוב, אי אפשר לכזב אלא אפשרי ומה אעשה אבי שבשמים גזר עלי", אבל הביאו דברים שמעיים כולם, בשר בחלב, לבישת שעטנז, עריות, ואלו המצוות וכיוצא בהן הן אשר קראן השם יתברך "חקות".

באילו תחומים עדיף החסיד, שכלל אינו רוצה לחטוא, ובאילו תחומים עדיף המושל, שאינו חוטא בשל הציווי? חשוב היטב: תוכל ללמוד מדברים אלו שעל האדם לקיים את המצוות שבין אדם לחברו מתוך רצונו הטוב ולא מתוך תודעת ציווי?

נלמד את דברי השרידי אש, הרב יחיאל יעקב וינברג (שרידי אש חלק א, סימן סא):

בפורים זה הרהרתי בקושית האחרונים: למה אין מברכין על משלוח מנות, לפי טעם הרשב"א שאין מברכין על הצדקה שמא לא יקבל (העני את הצדקה ואז תהיה ברכתו ברכה לבטלה), והרי גבי משלוח מנות יוצאין אף אם אינו מקבל... ועוד נראה לי, שמשלוח מנות היא להרבות שלום ואהבה וריעות, כמו שכתב החת"ס בא"ח ס' קצ"ו. והנה אף שבכל המצות גדול המצווה ועושה ומברכין וציונו - במשלוח מנות טוב שיתן מרצונו החפשי, מתוך רגש של אהבה לאחיו העברי, ואם הוא נותן רק עפ"י צווי הוא מפחית מידת האהבה. וכן הדין בצדקה, שאם הוא נותן מתוך רחמנות או מתוך אהבת ישראל טוב יותר ממי שנותן מתוך צווי וכפיה. וראה מה שכתב הרמב"ם בשמונה פרקיו על מחלוקת הפילוסופים אם טוב יותר לעשות עפ"י צווי או עפ"י רצון פנימי והכרעת הרמב"ם בזה. ואפשר שמשום כך אין מברכין על כיבוד אב ואם.

הרב נחום רבינוביץ צועד בדרך דומה. הוא דן בדברי הכסף משנה שאין מברכים ברכת המצוות על מצוות שבין אדם לחברו. הכסף משנה כותב זאת על דברי הרמב"ם (ברכות יא, ב):

וכל מצות עשה שבין אדם למקום בין מצוה שאינה חובה בין מצוה שהיא חובה מברך עליה קודם לעשייתה.

כותב על כך הכסף משנה (שם):

ודקדק רבינו לכתוב שבין אדם למקום לומר דבמצות שבין אדם לחבירו כגון עשיית צדקה וכדומה אין מברכין עליהן.

מסביר הרב רבינוביץ (יד פשוטה שם):

בטעם הדבר למה אין מברכין אלא על מצוות שבין אדם למקום, שמא יש לומר על פי דברי רבינו בהקדמה לאבות פרק ו'... נמצא שהמדרגה העליונה במצוות שבין אדם לחבירו ועשיית הטוב לזולת הוא שיעשה אותן מתוך תאוותו וחשקו הוא ולא משום שהם מצוות הבורא יתברך ועולו, מה שאין כן בשאר מצוות שבהן אדרבה צריך להדגיש את הצד השמעי שהוא עושה כדי לקבל עליו עול מלכות שמים ולהן הולמת הנוסחה אשר קידשנו במצוותיו וצונו.

מדוע אין מברכים על מצוות שבין אדם לחברו לפי הסברו של הרב רבינוביץ? תוכל ללמוד מדברים אלו שמצוות שבין אדם לחבירו אינן צריכות כוונה?

אם המדרגה העליונה במצוות שבין אדם לחברו הוא שיעשה אותן מתוך תאוותו וחשקו הוא ולא משום שהם מצוות הבורא יתברך ועולו, ולכן אין מברכים עליהן ברכת המצוות, הרי שאין צורך לכוון בהם לשם מצוה.

שאלות להתבוננות וסיכום:

1. אמור מעתה היתה סלע צרורה לו בכנפיו ונפלה ממנו מצאה העני ומתפרנס בה הרי הכתוב קובע לו ברכה כשוכח עומר בתוך שדהו.
תוכל להוכיח ממדרש זה שמצוות צדקה אינה צריכה כוונה? דחה את ההוכחה.
2. הצג את המחלוקת בשאלת הצורך בכוונה במצוות שבין אדם לחברו. הסבר את העמדה שאין צורך בכוונה במצוות שבין אדם לחברו. הצג שני הסברים. חשוב היטב: מהו יסוד המחלוקת? חשוב על היסודות המחשבתיים האפשריים של המחלוקת.